

SZEMLE.

Gr. Klebelsberg Kuno emlékezete.¹

Hat esztendeje múlt, hogy gróf Klebelsberg Kunót elvesztettük. Hat esztendő egy ember életében sem sok idő, egy nemzet történetében pedig éppenséggel elenyésző kis időmennyiség. De az a hat esztendő, melyben a záróév 1938, esemény-gazdagságánál fogva az újkori történelem legmozgalmasabb és legizgalmasabb évei közé tartozik, felér egy korszakkal. A történelmi eseményeknek oly tarka, meglepő, sőt megdöbbenítő bősége ömlött felénk ez évek folyamán, hogy a világháború óta addig eltelt évek csaknem elvesztették történeti jelentőségüket; vezető egyéniségei nagy többségének emlékét pedig szinte egészen belepte — Madáchsal szólva — az a «vékonyka porréteg», mely a fáraók nevét és alkotásait is «homoktorlaszba temette». Valahogy végig suhan rajtunk a mulandóság érzése, ha oly neveket hallunk, melyektől annakidején hangos volt a világ, melyekre azonban ma már alig emlékezünk, vagy ha olyan eseményekre terelődik a beszéd, melyeket annakidején «korszakos jelentőségűek»-nek nyilvánítottak, melyekről azonban a mai nemzedék alig tud már valamit. A személyeknek és eseményeknek legmegbízhatóbb értékmérője valóban az idő, melynek rohanó árja visszavonhatatlanul elsodorja az emlékezés útjából mindazt, amiből hiányzik az igazi erkölcsi érték és a komoly tartalom.

Az a könyv, mely *Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete* címen² a közelmúlt napokban hagyta el a sajtót, annak bizonyossága, hogy gróf Klebelsberg Kuno azok közé a nemzeti értékek közé tartozik, akiknek alakját és munkáját épségben megtartotta az idő. E könyvben hazai és külföldi írók, tudósok és politikusok, egyháziak és világiak az örökkévalóságba távozott nagy magyar államférfi emlékének áldoznak, az emlékezés kegyeletes szövétnekének világa mellett arról

¹ A Gr. Klebelsberg Kuno-emlékbizottság 1938 okt. 12-i ülésén tartott emlékbeszéd.

² Szerkesztette Kornis Gyula, Budapest. 1938. Egyetemi nyomda kiadása.

adva számot, hogy a gróf Klebelsberg Kuno államférfiúi egyéniségét alkotó eredők melyikében vélik felismerni az emberi mértékkel mért örökkévalóságot. Ez emlékkönyv olvasásakor bizonyára meglepetést kelt mindenkiben a szempontok sokfélesége, melyek kiindulásul, vagy az értékelések alapjául szolgáltak. De megállapíthatónak látszik az is, hogy e megemlékezésekben egyúttal a magyar társadalom értékmérő ítélete is megnyilvánul, mert a szerzők azoknak az érzéseknek adtak művészi formában kifejezést, melyek a magyar értelmiséget is áthatják. S valóban gróf Klebelsberg Kuno neve élő, sőt egyre izmosodó fogalomná lett s egy olyan államférfinak típusát jelenti a mai magyar köztudatban, akinek egyéniségét egészen betölti a magyar nemzet érdekeinek áldozatos, önzetlen szolgálata. Ő a trianoni Magyarország Széchenyije, kivel egyébként is meglepő lelki-egyezéseket mutat. Mindkettőben egyaránt megvolt a pihenést nem ismerő alkotás-láz, a nagy képzelőtehetség, mely egyúttal a realitásokkal is számolt, a csodálatos probléma-meglátás és a kitartás szívóssága. Mindkettejük életpályáját pálmák és tövises szegélyezték, mert sokat kellett küzdeniök az értelmetlenséggel, a kicsinyességgel és többnyire az alacsonyabbrendűség tudatából fakadó rosszakarattal, mely még a gyanúsításoktól sem riadt vissza. Mindez ma már a múlté, sőt a régmúlté s mi valamennyien meg vagyunk arról győződve, hogy gróf Klebelsberg működésének magyar kultúrtörténeti jelentősége éppen olyan ellentmondás nélkül fog élni az utánunk következő nemzedékek lelkében, mint ahogyan — a szemünk előtt átalakuló magyar társadalomszemlélet természetes következményeként — góf Széchenyi István is elfoglalta a sokáig vitatott első helyet a magyar köztudatban. Bizonyos, hogy államférfiak emléke akkor él tovább és hat termékenyítően, ha alakjukat a kortársak kegyelele és a későbbi nemzedékek minden érdektől ment értékelése eszményíti. Fogalomná váló nevükről le kell töredeznie mindannak, ami gyarló emberi mivoltukra emlékeztethet, hogy megmaradhasson az időtálló, eszményivé váló örök erkölcsi érték. Az az emlékkönyv is, melyre az imént hivatkoztam, annak bizonyossága, hogy gróf Klebelsberg Kuno elindult a halhatatlanság útján.

Klebelsberg kivételesen nagy egyéni kiválóságaira talán mi, a történelem művelői, lettünk legelőször figyelmesek. Meglepett bennünket, hogy ő, a kultuszminisztérium adminisztratív államtitkára, a világháború közepett és a vállaira neheződő hadigondozás ezernyi gondja között is talált időt arra, hogy — felhasználva a kínálkozó lehetőségeket — megteremtse a *konstantinápolyi magyar tudományos intézetet*. Az intézet szervezésével szükségképpen együttjáró

diplomáciai tárgyalások nyugodt lebonyolítása, az intézet megszervezése, rendeltetésének mindenre kiterjedő meghatározása, anyagi feltételeinek biztosítása s nem utolsó sorban a magyar társadalom érdeklődésének felkeltése az új intézmény élete és működése iránt, mindez nagy meglepetés volt számunkra, mert ilyenre még nem volt példa tudományos közéletünkben. Olyan egyéniség körvonalai bontakoztak ki ekkor előttünk, aki ismeri a magyar történelem problémáit, tisztában van a kutató munka nemzeti és nemzetközi jelentőségével és azzal is, hogy eredményes munkát végezni csak a kutató munka mindenre kiterjedő szervezésével lehet és végül, aki akar is, tud is olyan szervezeteket létesíteni, melyek révén a kitűzött célok elérése legalább is valószínű. Amikor 1916. decemberében a herceghalmi katasztrófa következtében időszerűvé lett a Magyar Történelmi Társulat elnöki székének betöltése, szinte magától értetődő volt az ő elnöksége. Elnöksége — mint ismeretes — a magyar történelem leggyászosabb éveire esett s mégis, ez az idő volt a Magyar Történelmi Társulat életének a fénykora.

Optimizmusa sohasem hagyta el, a magyar nemzet jövőjébe vetett hitét sohasem veszítette el, sőt ellenkezőleg, meg volt győződve, hogy Magyarország, már csak sajátos földrajzi elhelyezkedésénél fogva is, tényező marad Európa politikai életében. Ehhez azonban szerinte «bizalom, munka, óriási erőfeszítések, művek, alkotások» kellenek, mert mindez együttvéve «az emelkedés egyedüli útja». A Magyar Történelmi Társulat, az ő felfogásának megfelelően, egy nagy munkaközösséggé alakult, ahol mindenki a reábizott, vagy az önként magára vállalt munkát végezte. Mindenkit az egyéniségének és képességeinek leginkább megfelelő helyre állított, de azután meg is kívánta, hogy kiki teljesítse is kötelességét. Nem volt benne diktatori hajlandóság, sőt ellenkezőleg, tisztelte az egyéniséget és a forrásokon alapuló vagy egyébként jólindokolt véleménynyilvánítás szabadságát a tudósok természetes jogának tartotta. S hogy mégis a legtöbb esetben az történt, amit ő tartott időszerűnek és szükségesnek, azt az egyéniségéből kiáradó közvetlenséggel és szeretetreméltósággal érte el, melynek nem tudtunk ellenállni. Nem lehet azonban tagadni, hogy a magyar történelmi kutatás irányai, céljai és lehetőségei tekintetében helyesen látott és jól ítélte. Nem szerette a szobatudományt, állandóan az élet és a tudományművelés szorosabb kapcsolatának szükségét hirdette, főleg a történettudománynál, mert attól tartott, hogy a kutatómunka lassanként elsekélyesedik, talán meg is szűnik, ha a társadalom nem vesz tudomást a kutatás eredményeiről és nem érdeklődik a tudományos műhelyekben, levéltárakban és szemináriu-

mokban folyó munka iránt. Annyit világosan látott, hiszen nyílt szemmel járt a világban, hogy a mai társadalomban erősen megesapant a történelem iránt való érdeklődés. És mikor, mint a Magyar Történelmi Társulat elnöke, kutatta a részvétlenség okát, arra a meglepő eredményre jutott, hogy a gyakran felpanaszolt közönynek, vagy részvétlenségnek egyik főoka nem is annyira a társadalomban, mint inkább a magyar történelem sajtószzerű egyoldalú művelésében rejlik.

Történetíróink érdeklődése szinte hagyományoszerűen a magyar középkor felé fordult, ellenben az újkori, vagy éppen legújabbkori magyar történelem kiesett érdeklődésük köréből, mert a történetírói közvélemény a középkori történelem művelésében látta a magyar történetíró igazi és tulajdonképpeni hivatását. Gróf Klebelsbergnek ezzel szemben az volt a meggyőződése, hogy a középkori történelemnek részletekbe vesző, aprólékosságig menő művelése, bármilyen értékes is magábanvéve tudományos szempontból, nem érdekli a társadalmat. Ellenben felkelthető és tartósan biztosítható még a legszélesebb társadalmi rétegeknek érdeklődése is akkor, ha a történeti kutatásoknak és a feldolgozásoknak súlypontját áthelyezzük a hozzánk közelebb álló újkori és legújabbkori magyar történelemre. Megvalósítandónak tartotta ezt a munkaátvitelt arra az eshetőségre is számítva, hogy valamikor még szükség lehet Magyarország történeti igényeinek tudományos bizonyítására és az elszakított részekre való történeti jogok történeti forrásokon alapuló igazolására. A hazugságokra épített trianoni béke állandóságában egy perceg sem hitt, éppen ezért a viszonylagos béke éveit a tudományos tegyverekkel majdan végzendő új honfoglalás előkészítésére akarta fordítani. Az a hatalmas nagy vállalkozás, melyet *Magyarország újabbkori történeti forrásai* címmel megindított, sok tekintetben ennek a nagy nemzeti célnak szolgálatában állott. S az a történetírói gárda, mely korábban tudásának és munkabírásának legjavát szentelte a magyar középkor történetének művelésére, most, az ő felhívására, az újkori magyar történelemnek lett a munkása és a nagy nemzeti célok érdekében készségesen végezte a forráskutatás és a feldolgozás munkáját. Ennek a sok lemondással és nagy türelemmel járó kollektív vállalkozásnak eredményeit azok a hatalmas kötetek tartalmazzák, melyek nélkül Magyarország újkori történetének megírása el sem képzelhető. E kötetek egyike-másikában megtaláljuk a feleletet azokra a kérdésekre is, melyek ma minden magyar ember lelkét elsősorban foglalkoztatják és kell is, hogy foglalkoztassák. E tekintetben elég hivatkoznunk a horvát, tót és szerb nemzetiségi kérdésről megjelent kötetekre.

Ma már senki sem vitatja a Magyar Történelmi Társulat forrás-kiadványainak tudományos és nemzeti jelentőségét s annak a nagyszabású programnak teljes megvalósítását, melynek alapján immár a második évtizede folyik az újabbkori történelmi forrásoknak és *gróf Széchenyi István irodalmi hagyatékának kiadása*, ma már nemcsak a szakkörök várják türelmetlenül, hanem a magyar értelmiségnek az a rétege is, mely tudja, hogy — Klebelsberget idézve — «a történelem nem retrospektív, a multakba visszatekintő kíváncsiság csupán, hanem hatalmas erkölcsi erő is». Ma senki sem tagadja, hogy «ha a historikus *csak kartársra* számára ír, l'art pour l'art és szava nem hat el közvetlenül nemzetéhez, akkor tudománya halott». Ma senki sem tagadja, hogy a magyar történetíróknak olyan sajátos feladataik vannak, melyek Magyarország adott helyzetével és jövő céljaival a legszorosabb kapcsolatban állanak. «Megmutatni nemzeti multunkban, nemzeti géniuszunkban az örök értékeket, ennek révén növelni az önbizalmat, az önmegbecsülést, figyelmeztetni a nemzeti hibákra, fejleszteni a nemzeti erényeket, saját értékének öntudatára ébreszteni a magyart : ez a szent feladat». A magyar történetíró feladatának ez a Klebelsberg-től származó helytálló körülhatárolása tulajdonképpen nem más, mint a Magyar Történelmi Társulat nagy forráskiadó vállalatának az alapgondolata. A nélkül, hogy a história mezében politizálnánk s a nélkül, hogy a történelmi munka eredményeit a publicisztika példatárává tennők, a magyar mult anyagának hiánytalan feltárása és tudományos feldolgozása maga is oly olvasmány a magyar értelmiség kezében, melyből ki-ki levonhatja a tanulságokat a jelenre és a jövőre vonatkozólag.

A történettudománynak a nemzeti nevelés szolgálatába való állítása azonban szerinte csak akkor számíthat tartós eredményekre, ha az nemzedékeken keresztül, tudatosan és tervszerűen történik. Nem elegendő tehát a mai történetírói nemzedéket beállítani a nemzetnevelés nagy ügyének szolgálatába, hanem gondoskodni kell az utánpótlásról, a nevelői munka állandósításáról, vagyis más szóval, a jövőről. S itt nyilvánul kultúrpolitikájának másik nagy iránya : a magyar ifjúság gondos előkészítése annak a szerepnek az átvételére, melynek ma az öregebbek igyekezzenek megfelelni. Klebelsberg eleinte csak a magyar történetírás folyamatosságának biztosítására gondolt, arra való tekintettel, hogy az általa létesített *bécsi magyar történelmi intézetben* elhelyezett fiatal történetírói nemzedék, a volt császári főváros gazdag levéltárainak anyagára támaszkodva, évtizedeken át lesz foglalkoztatható, utóbb azonban, éppen a trianoni tanulságok hatása alatt, a legkülönbözőbb életpályákra is tekintettel akart lenni.

A magyar ösztöndíjügynek a maga nemében páratlanul álló szervezete, mely a magyar ifjúság legjava számára lehetővé tette és teszi most is a külföldi egyetemek, levéltárak és könyvtárak, nemkülönben a kutatóintézetek közvetlen és tartós megismerését, (bécsi, berlini, római kollégiumok, francia, angol, amerikai és lengyel ösztöndíjhelyek stb.), már kezdi megteremni gyümölcseit. Az utánpótlás minden vonalon biztosítva van, sőt elértük a külföldi tudományos kapcsolatok kiépítését is. A közelmúlt hetek izgalmas történetéből azt a tanulságot mindenesetre levonhatjuk, hogy a külföldön tudnak rólunk, ismernek bennünket és vannak barátaink. Másfél évtizeddel előbb egy ilyen megértő nemzetközi légkör az álmok birodalmába tartozott. S az eredmény jelentékeny százalékban abból a sok ezernyi láthatatlan baráti szálból jött létre, melyet a magyar fiatalok szöttek a külföldi egyetemjárások és kutatások éve alatt; de az sem tagadható el, hogy a magyar ázsió külföldi emelkedésében része volt annak a tudományos erő kifejtésnek is, mely a külföldi egyetemeken, a külföldi kutató intézetekben és a tudományos kongresszusokon kivívott sikerek és a becstületes munka természetes eredményeként, a magyar névnek a tudomány legkülönbözőbb ágaiban tiszteletet és megbecsülést szerzett.

Mindezt Klebelsberg prófétai lelke előre látta, ezért is kezdeményezte azokat. Éppen tíz esztendővel ezelőtt, 1928-ban írta, hogy «Trianon, ez a nagy történeti tény a mi jövőnket determinálni fogja. Ezért a kultúrpolitika sem folyhat légüres térben, hanem számolnia kell a trianoni gazdasági leromlás következményével. Persze nagyon primitív elgondolás lenne, ha Trianon-okozta gazdasági válságunkból azt a következtetést vonnánk le, hogy elszegényedtünk, tehát ne tanuljunk. Kevesebb költséget, tehát kevesebb iskolát, tehát kevesebb tudást. A gondolatmenet logikusnak látszik, de követése posványba vezet. A helyes Trianon-utáni kultúrpolitikai gondolatsor az: nagyobb nehézségekkel kell az életben megküzdenünk, amihez nagyobb tudás kell, de nem a fellegekben járó és a földön csetlő-botló impraktikus irodalmi műveltség, hanem gyakorlati kultúra».

Bármilyen gazdag és sokoldalú volt is gróf Klebelsberg Kuno kultúrpolitikai működése, — s e tekintetben talán elegendő ismét arra az Emlékkönyvre hivatkoznom, amelyről idáig is többször megemlékeztem — bármilyen sok terv, kezdeményezés és alapítás emléke fűződik egyéniségéhez, ma úgy érezzük valamennyien, munkatársai, barátai épp úgy, mint azok, akik annakidején közömbösen szemlélték törekvéseit, hogy az idő a legtöbb esetben őt igazolja. A Nagy Magvető fáradságos és önfeláldozó munkájának eredményei

már mindenütt mutatkoztak. Facta loquuntur. Meg vagyunk arról győződve, hogy az a művészi emlékmű, mely ott emelkedik a főváros legszebb helyén, a Duna mellett, nemcsak hirdetni fogja egy prófétai léleknek és szervező géniusznak nemes emlékét, hanem egyúttal arra is figyelmezteti majd az utánunk következő nemzedékeket, hogy hogyan kell szolgálni a hazát. Meg vagyunk arról győződve, hogy az eskütéri szobor előtt sohasem fog közömbös lélekkel továsietni az, aki magyarnak érzi és vallja magát.

Mi pedig most, elmúlásának évfordulóján, adjunk hálát az isteni Gondviselésnek, hogy gróf Klebelsberg Kunót adta nekünk.

Lukinich Imre.

Egy év magyar drámatermése.

— Jelentés az 1938. évi Vojnits-érem tárgyában. —

Az elmúlt színházi esztendőnek legkimagaslóbb eseménye kétség-telenül a Nemzeti Színház centenáriuma volt. Száz esztendeje immár, hogy állandó hajlékot emelt az ország fővárosában a nemzet jobbainak áldozatkész lelkesedése a magyar színjátszás számára. Dicsőséges, emlékében is fölemelő győzelme volt ez a hivatásszeretnek s a nemzeti nyelv és művelődés önzetlen és munkás szolgálatának a közöny és meg nem értés fölött. Méltán gondoltak az ünneplő utódok elismeréssel és hálával a derék elődökre, akik otthont teremtettek drámairodalmunknak is, melynek legnagyobb alkotásai és legforróbb sikerei elválaszthatatlanok ettől a színháztól.

Nem minden keserűség nélkül kell megállapítanunk, hogy drámairodalmunk semmi tekintetben sem adta bizonyosságát, hogy ez a nagy forduló ihlető hatással lett volna rá. Herczeg Ferencnek költői szépségű alkalmi prológusán kívül semmi visszhangja sem maradt ennek a lélekemelő ünnepi alkalomnak. A színház megrendezte a maga hivatalos ünnepét, a társadalom bizonyosságát adta együtt-érzésének, de drámairodalmunknak élő művelői közül éppen a leg-hivatottabbak teljesen távol maradtak az ország ünneplő első színházának újdonság-műsorától.

Pedig általában eléggé gazdag termésre tekinthetünk vissza ebben az évben is. A következő magyar újdonságok kerültek színre ebben az évben:

Molnár Ferenc: *Delila*. Vigj. 3 felv. Pesti Színház, 1937. szept. 17.